

HZ. ALİ CENKNÂMELERİNDE MÂTURÎDİLİK VE HANEFİLİK İLE İLGİLİ UNSURLAR*

Mehmet ATALAN**

Özet

Türk kültür ve tefekkürünün, millî birlik ve beraberlik duygusu çerçevesinde daimî kalmasını sağlayan önemli edebî eserlerimizden birisi de *Cenk kitapları*dır. *Cenk kitapları* bir başka deyişle Cenknâmeler içerisinde Hazret-i Ali'ye nispet edilenler önemli bir yer tutmaktadır. *Hazret-i Ali Cenklere*, motif yapısı ve zenginliği, olay halkası, mesaj verme özelliği, dili ve üslûbu bakımından oldukça dikkat çeken eserler arasındadır. Türk tarihindeki cenknâme geleneği halk edebiyatı eserlerinde popüler hâle getirilmek suretiyle daha geniş kitlelere mal edilmek istenmiştir. Yine Cenknâmelerde, bütün mezheplere eşit nazarla bakan bir din anlayışı öne çıkarılmak istenmiştir. Bu sebeple yeniden yazılan nüshalarda farklı siyasi, ilmi, edebî açıdan bir renk tonlamasının mevcut olduğunu görebiliriz. Bu da o dönemi yeniden yazan kişilerin etkilendiği grupların, zümrelerin, kişilerin, fikirlerin ve görüşlerin tespitini kolaylaştırabilmekte, bunun

Abstract

Mâturîdî and Hanafi Considerations in Hazrat Ali Canknamahs

One of the significant achievements of the Turkish culture and contemplation to ensure the national togetherness is also the *Canknamah Books*. *Canknamahs* stories about Hz. Ali come into prominence in other books. *Canknamahs of Hazreti Ali* takes place in significant achievements with motive and substance, event, message and strong language. The *canknamahs* have been desired to be spread to all parts of the society in Turkish history in order to maket hem known in folk literature. In *canknamahs* a religions understanding that regards all sects equally is wanted to be emphasized. That's why we can observe that in new written copies there, different ideas, polisie, scienfitic, and litterry colors. This stuation can ease the writers to rewirete the groups, classes, people, ideas, and visions of

* Bu makale Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Samed Dede Cemevleri Derneği Genel Başkanlığınca 18-20 Aralık 2009'da İzmir'de düzenlenen *Uluslararası Hz. Ali Sempozyumun*'da tebliğ olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, matalan@firat.edu.tr

ötesinde Cenknâmelerdeki değişimleri gözler önüne sermektedir.

the time. Apart from this, it illuminates the change in Canknamahs groups carried out some practices to ensure the group totality and to explain their differences from others.

GİRİŞ

Hız. Ali Cenknâmeleri, 13. yüzyıldan itibaren Anadolu Türk sahasında, devrin toplum yapısı, hayat tarzı ve dünya görüşüne uygun olarak, Anadolu'nun en hareketli dönemlerinden birinde, birer kültür kaynağı olarak birtakım tarihî gerçekleri içerisinde barındırmayı başaran, ideal insan tipini işleyerek toplumun *karizmatik lider ve örnek insan* arayışına cevap veren ve tam anlamıyla mezhebi taassup olmaksızın yaygın İslâmî anlayışla paralellik arz eden, toplumun ortak kültürü olan ve devrin aydınlarınca tercüme ve telif yoluyla kültürümüze kazandırılan eserlerdir.¹

13. yüzyıla kadar Türklerin fikri yapısını belirleyen en önemli unsur, tasavvufî din anlayışı olmuştur. Özellikle 13. yüzyıl Anadolu'sunda Maverâünnehr, Harezmi, Horasan ve Azerbaycan bölgesinden gelen tasavvuf ağırlıklı düşünceler, Anadolu'da dinin yaşanması ve algılanmasında bazı farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.² Bu yüzyıllarda Hız. Ali Cenknâmeleri, tasavvufî akımlar ile beslenip dinî, ahlaki ve kahramanlık konuları üzerine yoğunlaşmıştır. Böylelikle bu unsurların belirgin olduğu yeni bir ideoloji ve dinî anlayış ortaya çıkmıştır.

¹ Cenknâmeler ile ilgili geniş bilgi için bkz., Vasfî Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1970; İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hız. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1997.

² İsmet Çetin, *Tursun Fakı, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Mesnevileri*, İlesam Yay., Ankara 2002, s. 3. Krş. Mehmet Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XIII. Asırlar)*, Ötüken Yay., İstanbul 2003, s. 73.

Hız. Ali Cenknâmelerin, eserde epik destan geleneğinin ve Türk halk hikâyeciliğinin sahip olduğu bu dil özelliklerinin de etkisiyle kendisine ait bir bakış açısı ve anlatım stili oluşturmuştur. Bu doğrultuda Cenknâmelerdeki olayları, ayrıntıları, kişileri gerçekçi bir biçimde tasvir etmemiş ve eserdeki tüm başarıları, olağanüstü niteliklere sahip olan destan kahramanlarına yükleyerek bu kahraman tipler sürekli olarak yüceltmıştır. Hatta olayların yürütülmesinde ve elde edilen başarılarda diğer kişilerin ve sebeplerin hemen hemen hiç rolü yokmuş gibi davranmıştır. Kahramanın beşerî zaaflarına, eksikliklerine de yer vermeyerek onları adeta dondurulmuş bir basmakalıp içine sokmuş ve kişiler ile olayları tek bir boyuta indirmiştir. Mucize ve keramete, büyüye olan inanç, anlatıda iç tutarlılığı sağlamıştır.

Tursun Fakı, Anadolu'da Cenknâme yazma geleneğini başlatmıştır. Nurullah Hoca da Tursun Fakı'den uyarlanmış Cenknâmeleri istinsah etmekten çekinmemiştir. Hatta Nurullah Hoca, Süleyman Çelebi'nin *Mevlidî* ile Kirdeci Ali'nin *Kesik Baş* hikâyesine de Cenknâmesinde yer vermektedir. Bu durum en azından Cenknâme yazma geleneğinde mezhepler ayrılığının ortadan kaldırılarak halka canlı ve güzel hikâyeler sunulmak suretiyle onların maneviyatını destekleme amacının ön planda tutulduğunu göstermektedir. Netice itibarıyla yazarlar Hız. Ali'yi ve onun oğullarını yücelttiği için Cenknâmeleri istinsah ederek yaymaktan da çekinmemişlerdir. Bu sebepten yazarlar Cenknâmelerin kimin tarafından yazıldığına bakmadan eserleri istinsah ederek yaymışlar, hatta telif ettikleri hikâyelerde karşılıklı olarak birbirlerinin eserlerinden istifade etmişlerdir. Bu durum yazarların bu hususta ayrımcı bir tutum sergilemediklerini gösterir. Yazarların bu tutumlarının temelinde Hız. Ali'nin bütün Müslümanlarca çok seviliyor olmasının büyük rolü vardır. Bu itibarla bütün Cenknâmelerde, Hız. Ali'nin

kahramanlık, cesaret, dürüstlük ve mertlik gibi vasıfları ön plana çıkarılarak işlenmiştir.³

Hız. Ali Cenknâmeleri bütün Müslümanlar arasında yaygınlaşmış ve büyük bir rağbet görmüştür. Anadolu fethedildikten sonra özellikle Orta Anadolu'da yayılmaya başlayan Cenknâmelerde konu edinilen Hız. Ali, bütün Müslümanlar tarafından büyük bir kahraman olarak kabul görmüştür. Zamanla Anadolu insanı bu tür Cenknâmeleri o kadar çok sevip benimsemiştir ki yazarı belli olan birçok hikâyeye zaman içinde anonimleştirilmiştir. Burada asıl önemli olan husus, Cenknâmelerin yüzyıllar boyunca halkın hayallerini, rüyalarını ve düşüncelerini dile getirmiş olmasıdır.

Cumhuriyet döneminde yeniden kaleme alınan Cenknâmelerin, 13. ve 14. yüzyıllardan beri yazılı ve sözlü kaynaklarda devam ede gelmiş Cenknâmeler ile aynı olamayacağı aşikârdır. Dolayısıyla farklı yüzyıllarda meydana gelmiş Cenknâmelerdeki olayların, konuların, kullanılan motiflerin değişikliğe uğraması pek tabiidir. Bu sebepten 13. ve 14. yüzyıllara ait Cenknâmeler ile 19. yüzyıllar ve Cumhuriyet'ten sonra Latin harfleri ile basılan bazı Cenknâmeler arasında muhteva farklılıkları görülmektedir.

Bu anlamda, istinsah edilen nüshalar farklı din anlayışlarını da içinde barındırmışlardır. Cenknâmelerin salt itikat ve fıkıh kitabı olmaktan ziyade, içerisinde itikadî, fikhî, tasavvufî öğeye rastlanacağı gibi, sosyal işleyiş ve tarihsel arka planla ilgili bilgilere de tesadüf edilebilir. Bu sebeple yeniden istinsah edilen nüshalarda farklı fikri, siyasi, ilmi, edebi açıdan bir renk tonlamasının mevcut olduğunu görebiliriz. Bu da o dönemde istinsah eden kişilerin etkilendiği grupları, zümreleri, kişileri, fikirleri ve görüşleri tespiti kolaylaştırabilmekte, bunun ötesinde

³ Jean-Louis Mattei, *Hız. Ali Cenknâmeleri*, Kitabevi Yay., İstanbul 2004, 41-42.

Cenknâmelerdeki değişimleri gözler önüne sermektedir. İşte Cenknâmeler, üzerinde durulması gereken, dahası içerdiği bilgiler itibarıyla güncel durumda oluşan kimi sorunlara cevapların bulunabileceği türde zengin metinlerdir.

Cenknâmelerin yazılış amacı topluma, dinî-ahlaki, tarihî bilgi vererek insanları şuurlandırmaktır. İnsanın kendisine ve başkalarına karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmek, güzel huylar edinip kötülüklerden kaçınmak gibi nasihatlerin işlendiği cenknâmelerdeki asıl amaç, topluma İslâmi bir ahlak sistemi öğütlemektir. Cenknâmeler ahlaki bilgilerin yanı sıra çeşitli örnekler ve insani davranış biçimleri ile öğüt tarzı ifadeler de taşımaktadır.⁴

Önceleri sözlü olarak anlatılan cenknâmeler, daha sonraları yazıya geçirilerek günümüze kadar gelmiştir. Cenknâmelerin büyük bir kısmının, günümüzde yeniden ele alınıp hikâyelere konu edilmesiyle bu eserler Türk modern hikâyeciliğine kaynaklık etmiştir. Türk edebiyatında dinî içerikli kahramanlık cenknâmelerinin sayısı oldukça fazladır.

Bu konuda ve İman edilecek nesnelere konusunda da aynı etkilenme açıkça görülmektedir. Hz. Ali Cenknâmelerinde; Allah'ın birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere inanmak vardır. Burada da ele alınan imanî konularda Mâturîdî görüşlerle paralellik arz etmektedir. Ancak Cenknâmelerde iman edileceklerden bahsedilirken kesinlikle Şia'nın iman esasları gibi imamlara imandan bahsedilmemektedir. Keramet ve velayetten bahsederken, Şia'nın anladığı anlamda Hz. Peygamber'in dini ve siyâsî halefi olmaktan

⁴ Geniş bilgi için bkz. Çetin, *Tursun Fakı Hayatı-Edebî Şahsiyeti-Mesnevileri*, s. 16 vd.

ziyade, sufi düşüncedeki anlamıyla keramet ve velayet'in kabul edildiği anlaşılmaktadır.⁵

İslam'ın beş şartı olarak bilinen ibadet boyutu, her hangi bir mezhebe ait olmayıp Hz. Peygamber döneminde kurumlaşmıştır, yani mezhepler öncesi dönemde kurumlaşan mezhepler ve tarikatlar üstü müşterek bir husustur. Mutezilî, Haricî, Sünnî, Şîî, Mevlevî, Nakşî ve Bektaşî Müslümanlarca, yerine getirmek konusunda dindarlık düzeyleri farklı olmakla birlikte, kabul edilmiştir.⁶ Hz. Ali Cenknâmelerinde, İslam'ın şartları belirli bir insicamla verilmemiştir. Ancak Cenknâmelerin farklı varaklarında Hz. Ali cenge başlayacağı zaman abdest alıp namaz kıldığı gibi, diğer birçok ibadeti yerine getirmiştir.

Şîî edebiyatta yer alan sert eleştiriler, Cenknâmelerde göze çarpmaz. Bilakis Hz. Ali Cenknâmelerinde Hz. Peygamber, Hz. Hatice, Hz. Aişe, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Muhammed b. Ali el-Hanefiyye, Ebû Süfyan ve Muhammed b. Ebî Bekir gibi sahabiler, kusursuz ve olağanüstü niteliklerle ve her bakımdan üstün olan özelliklerle donatılmış kişilerdir. Güçlü, kuvvetli, yürekli ve son derece cesur olan bu tipler, kendini aşmış benlikle ve Allah aşkıyla sürekli olarak İslam dini için hareket etmektedirler.

Hz. Ali Cenknâmelerinde, Mu'az b. Cebel, Mikdâd b. Esved, Selmân-ı Farisî, Abdullah İbn-i Mesûd, Bilal Habeşî, Halid b. Velid, Zübeyr ibnu'l-Avvam, Talha b. Ubeydullah, Sa'd ibni Vakkas, Ubeyde b. Cerrah, Mikdad b. Esved, Enes b. Malik gibi sahabeler yer almaktadır.

Ancak dört halife hakkında verilen bilgiler, bizim İslam tarihinden bildiğimiz gibi siyasi, askeri ve sosyal olaylarda geçtiği şekilde değil daha çok menkıbe türündendir.

⁵ Krş., Sönmez Kutlu, *Alevilik Bektaşilik Yazıları*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2008, s. 39-40.

⁶ Kutlu, *Alevilik Bektaşilik Yazıları*, s. 41.

Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer ve Hız. Osman, Hız. Ali Cenknâmelerinde aktif olarak rol oynamıştır. Hız. Ebû Bekir'in adı Yemame, Mukaffa', Cenâdil, Selâsil, Mukâtil ve Huneyn Cenklarinde geçmektedir. Hız. Ömer'in adı da Hayber Kalesi, Yemâme, Cenâdil, Ejderhâ, Huneyn, Mukaffa', Mukâtil, Rûm, Selâsil, İfrit ve Mucizatü'l Nebi adlı Cenknâmelerde geçmektedir. Birçok Cenknâme'de Hız. Ömer, bayraktar, ser-asker ve savaşçı olarak yer alır. Cenknâmelerde Hız. Muhammed Hız. Ömer'i Hayber Kalesi'ne elçi olarak göndermiş ve Hız. Ömer, İslam sancağını taşımıştır. Hayber Kalesi ve Mucizatü'l-Nebi adlı Cenknâmelerde fethe katılan sahabelerden biri olan Hız. Osman, İslam sancağını taşımıştır.

Öyle ki, daha sonra istinsah edilen Cenknâmelerde çeşitli mezheplerin farklı görüşleri bazen iç içe bir görüntü arzedeilmekte ve bu anlamda senkretik bir yapı örneği ortaya çıkmaktadır. Cenknâmelerin yazarı Tursun Fakı Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebine mensup olmasının yanında, Hanefiliğin yaklaşımları temel alınmış, farklı bağlamlarda Ali ve soyu ile ilgili değerlendirmelerde de bulunmaktadır. Durum böyle olunca çoğu araştırmacı için ilk etapta bir kafa karışıklığına sebebiyet vermektedir. Cenknâmelerin belli bir süreç takibini merkeze alarak incelenmesi bu bakımdan son derece önemlidir. Böylece mezhepler arası geçişkenlikler tespit edilecek ve metinlerin anlam haritası ortaya çıkarılabilecektir. Dikkatle incelendiğinde, Cenknâmelerde İslâm'ın bir çatı kavram olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu İslâm'ın sadece bir din olarak kabulünü ifade etmemekte, bu dinin temel inanç esaslarının ana hatlarıyla hazmedildiğini de ortaya koymaktadır. Dahası toplumsal olarak İslâm dinine mensubiyetin vurgulandığını çağrıştıracak türde formülasyonlar de Cenknâmelerde yer almaktadır.

Genel kabullerde Cenknâmelerde Şii unsurlar ağır bastığı kabul edilmesine rağmen, Mâturîdî ve Hanefi unsurların daha baskın olduğu görülmektedir. Bu sebeple biz bu çalışmamızda

Cenknâmelerde görülen Mâturîdî ve Hanefî unsurları anlatmaya çalışacağız.

I. CENKNÂMELEERDE MÂTURÎDİLİKLE İLGİLİ UNSURLAR

Cenknâmeler’de var olan Sünnîlik algısının büyük ölçüde Mâturîdî’likten beslendiğini söyleyebiliriz. Söz konusu metinlerde Mâturîdî’nin inanç esaslarıyla benzerlik arz ettiğini görmekteyiz.

Bu anlamda Mâturîdî, Allah’ın varlığını ispat etmek için, evrenin yaratılmışlığı delilini kullanır. Mâturîdî’ye göre tekvin sıfatı hakiki ve Allah’ın zatı ile kaim sıfatlardan biridir. Bu yüzden de onun fiili sıfatları arasında yer alır. Cenknâmelerde de Allah’ın sıfatları arasında yaratma sıfatına da yer verilmiş olması, Mâturîdîlik mezhebinin etkisini göstermesi bakımından önemli bir husustur.⁷

Allah âlem ilişkisini belirgin ifadelerle dile getiren fiili sıfatların ayrı bir grup halinde mevcudiyetine ve kadim oluşuna sistem içinde yer veren ilk kelim âlimi Mâturîdî’dir.⁸

Cenknâmelerde Mâturîdî mezhebinin etkisinin bulunduğu dair somut bir veri de, “Tekvin” konusudur. Çünkü Mâturîdî’ye göre tekvin sıfatı hakiki ve Allah’ın zatı ile kaim sıfatlardan biridir. Bu yüzden de onun fiili sıfatları arasında yer alır. Cenknâmelerde de Allah’ın sıfatları arasında yaratma sıfatının da yer verilmiş olması, Matiridilik mezhebinin etkisini göstermesi bakımından önemli bir husustur. Bu konu; Mâturîdîliğin özelliği olan ve Eş’arîlikle derin ihtilaflara yol açan hususların başında gelmektedir.⁹

⁷ Muhammed b Muhammed Mâturîdî, *Kitâbu’t-Tevhid*, nşr., Bekir Topaloğlu-M. Aruçi, Ankara 2003, s. 25 vd.

⁸ Mâturîdî, *Kitâbu’t-Tevhid*, s. 34 vd.

⁹ Nureddin Sabuni, *Mâturîdîyye Akaidi*, thk., Bekir Topaloğlu, Ankara 1995, s. 86-87.

“Ya Melik! Bil ve agâh ol kim Hakk Te’ala yerleri ve gökleri ‘arş’ı ve kürsi ve cümle mahlûkatı heb Muhammed’in dostlığına yaratmıştır ve eğer Muhammed’in vasfını bin yıl ömrüm olsa yalnız bir mübarek barmağının vasfını idemem.”¹⁰ “Tanrı oldur ki cemi’ ‘âlemi yokdan var idüp yine yok eylese gerekdir.’ didi.”¹¹ “Tanrı oldur ki ‘Kün’ demekle, on sekiz bin ‘âlemi halk eyledi. ‘Fe-yekün’ demekle yine yok eylese gerekdir. Şeriki ve naziri yokdur. Cümle ‘azalardan münezzeh bir Tanrı’dır.”¹² “Tanrı ana dirler ki turmakdan ve oturmakdan ve yatmakdan ve uyumakdan oğlan ve kız toğurmakdan münezzeh bir padişahdır. Cem’i ‘âlem anın mahlukıdır. Birdir, şer’iki ve naziri yokdur. Bir kerre ‘Kün’ demekle on sekiz bin ‘âlemi yarattı. “Fe-yekün” demekle yine yok olsa gerekdir. İşte Tanrılık ‘ana yaraşur.”¹³

Peygamberlere iman Hanefilik ve Maturîdilik’de olduğu gibi, Hz. Ali Cenknâmelerinde peygamber sevgisinin yansımalarını yoğun bir şekilde görmekteyiz. Cenknâmelerde Hz. Muhammed’e olan sevgiden, onun sıfatlarından, mucizelerinden işleyerek gittikleri yolun onun yolu olduğunu vurgulayarak ondan şefaât beklentileri dile getirilmiştir.

Hz. Ali cenknâmelerinde Mâturîdilik’de olduğu gibi¹⁴ Hz. Muhammed’in risaletini ispat etmek üzere kullanılan mucize, ön planda tutulmuştur. Cenknâmelerde, söz konusu edilen mucizenin yanı sıra, ayetlerden de destek alarak Hz. Peygamberin

¹⁰ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (37-110), s. 65.

¹¹ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 80.

¹² *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 84.

¹³ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 102.

¹⁴ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. 296.

manevi portresi anlatılmaya çalışılmıştır.¹⁵ Zülfikar, Hz. Muhammed'in mucizelerinden biridir. “İşbu kılıcdır ve Muhammed'i mu'cizatıdır.”¹⁶

Süleyman peygamberin adı eser içinde ilk defa *Kan Kalesi Cengi*'nde çıkar karşımıza. Yarısu kızıl kan gibi olan ve diğer yarısu kara katrana benzeyen, kement atıldığı zaman kemendin dibe değmediği azim bir su olan Kan Suyı'nın üzerindeki köprüyü ve her bir köşesi olağanüstü niteliklerle donatılmış olan mucizevî Kan Kalesi'ni Hz. Süleyman'ın yaptırmış olduğu inancı cenk anlatıcısı tarafından söylenir. “Ol kal'ayı Süleyman -'a.m.- yaptırmışdı. Ol köpriyi dahi Süleyman -'a.m.- yaptırmışdı. Anlardan sonra nice padişahlar bu kal'aya şah olmuşlardı.”¹⁷ Kan Kalesi Cengi anlatısına göre olağanüstü niteliklerle dolu olan Kan Kalesi, Hz. Süleyman'a Allah tarafından verilen ilm ve hikmetle devler tarafından yapılmıştır. “Zira bu kal'ayı Süleyman Peygamber -'aleyhi's-selam- divlere yaptırmışdı.”¹⁸

Bu anlatının haricinde eserde bir mucize ile daha karşılaşmak mümkündür. Bu mucize pek de yabancı olmadığımız bir mucizedir. Burada farklı olan ise Hz. Musa'nın yaşadığını bildiğimiz mucizenin Hz. Muhammed'e atfedilmesi durumudur. “Bir sihir okıdı. Ol ip ejderha oldı. Başladı bu ejderha ağzından od saçmağa ve 'Ali üzerine hamle itmeğe. Hazret-i 'Ali, İsm-i 'Azam okıdı. Hakk Te'ala'n 'inayetiyle ve Muhammed Mustafa'n

¹⁵ Hz. Ali Cenklere içinde yer alan *Mucizatü'l-Nebi* adlı cenkte Hz. Muhammed'in bir deveyi konuşurması mucizesini konu alır. *Mu'cizatü'l Nebi - 'Aleysi's-selâm- Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca (Ö. 2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (226-236).

¹⁶ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca (Ö. 2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (1-37), s.10.

¹⁷ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 64.

¹⁸ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 70.

mu'cizatıyla yine evvelki gibi oldu. Sahire Katna, çün bu ipi gördü.”¹⁹

Bir başka Cenknâmede Hz. Peygamber Hz. Ali'nin gözlerini mucize yoluyla iyileştiriyor; “ 'Ali'nin başını Resul -'a.m.- dizi üzerine aldı. *Mübarek ağzı yarından bir pare tükürük alup İmam-'Ali'nin gözine sürdi.* Bi-izn-illahi Te'ala açıldı. İmam-ı 'Ali'nin gözleri hoş oldu.”²⁰

Mâturîdî, Hz. Muhammed'in Ehl-i kitap dışında kalan topluluklara gönderilmiş bir peygamber olabileceği iddiasını vahyin aynı kaynaktan geldiği, birinin kabulü diğerinin kabulünü gerektireceği şeklinde cevaplandırmıştır.²¹

Bu anlamda Cenknâmeler içerisinde de Hz. Muhammed'in Peygamberliğine dair Kur'an-ı Kerim'den alınarak metne eklenen birkaç ayeti görmek ve İncil'de de Hz. Muhammed'in Peygamberliğine dair bilgileri ve işaretleri bulmak mümkündür.

Hz. Ali cenknâmelerinde Mâturîdilikte olduğu gibi Hz. Muhammed küçük ve büyük günahlardan küfür ve çirkin fiillerden münezzehtir.²²

Yine Hz. Ali cenknâmelerinde Mâturîdilikte olduğu gibi Peygamberin şefaati hakdır.²³ Hz. Muhammed'in günah işlemiş müminlere ve onlardan büyük günah işleyerek cezayı hak etmiş olanlara şefaati hakdır.

“ Ya Muhammed! Hakk Te'ala Hazretleri, Kur'an'da haber virüp buyurur: *'Men zellezi yesfe'u 'indehu illa bi-iznih.'* Hakk'dan

¹⁹ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Atesperest Cengi,* Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca (Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (110-144), s. 136.

²⁰ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi,* s. 9.

²¹ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid,* s. 331-332.

²² Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid,* s. 221 vd.

²³ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid,* s. 221 vd.

izin olmaya bize şefa'at idemezsin. Öyle ise bu oğlanı sana dahi bağışlamayız.' diyicek"²⁴

"Ya baba! *Ümmetin* için gam çekerim. Niyazım budur ki Cenab-ı Mevla'dan dile ki validemden bir boğmak cevahir kaldı. Anı yarın yevm-i kıyametde sevabı az gelen *ümmetin* terazusına koyam ta ki *bu kadarca ümmete şefa'at* ola." deyüp ve bu du'ası kabul olup ol vakıtdan berü ol boğmağı saklar idi."²⁵ "Sizi kıyamet günü Cenab-ı Hakk'dan *şefa'at itmeyince ümmetimden* hiç kimseye *şefa'at itmeyeyim*. Bu oğlanı bana bağışlayın."²⁶

Mâturîdilîğin kabul ettikleri esaslara uygun olarak, Cenknâmelerde iman esasları altı esas olarak kabul edilmektedir.

A. Allah İnancı

Vahdaniyet sıfatı yani "Allah'ın bir oluşu", eşi ve benzerinin olmayışı Hz. Ali Cenklere'nde şu kısımlarda geçer: "Siz kim *Tanrı birdir* ve Muhammed - hak Peygamberdir diyemezsiniz, iman ve şahadet getüresiz"²⁷ "Benim dinime girdin. *Hakk Te'ala'yı bir bildin*."²⁸ "Ey mel'un! İyit ki *Tanrı birdir* ve Muhammed hak peygamberdir, di yohsa bir kılıç uram ki cem'i 'âlem senden 'ibret ala."²⁹ "Eyit ki ya Melik! On sekiz bin 'âlemde *Tanrı birdir* ve Muhammed hak peygamberdir, habibdir."³⁰ "*Allah'ı bir bülüp*, Muhammed'i hak peygamber bildiler."³¹ "Selam şol kişilerin üzerine olsun ki

²⁴ *Mu'cizâtü'l Nebi -'Aleysi's-selâm-Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca (Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (226-236), s. 236.

²⁵ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 40.

²⁶ *Mu'cizâtü'l Nebi -'Aleysi's-selâm- Cengi*, s. 236.

²⁷ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, s. 4.

²⁸ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 57.

²⁹ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 60.

³⁰ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 62.

³¹ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 104.

*Tanrı'yu bir bilüp ve Muhammed'i hak peygamber bile!*³² “*Hakk Te'ala'nun birliğine, müşriklerin körlüğüne, Resûlullah'ın dostlığına ve dostların şadlığına 'aşkıla Muhammed'e salâvat'*”³³ Tanrı'nın Tekvin “*var etme, yaratma*”, Kadir “*kudret sahibi*”, Kıdem “*başlangıcı olmayacak kadar eski olma*”, Vücûd “*var olma*”, Sem'i “*işiten*”, Basar “*gören*” gibi ad ve sıfatları ise anlamlarına uygun biçimde, Tanrı kelimesini ihtiva edecek kelimelerle birlikte eser içinde şu cümlelerde zikredilirler: “*İlahi! Sen ol Padişahsın ki cem'i dermandelere destigir olursin ve bir senin sebebiyle bir ağır yeri turgarursın. İlahi! Sen ol Padişah'sin ki lutfın bi-nihayetdir ve ben za'if kul kim Senin ve Habib'in 'aşkına canı terkın iderim. İlahi! 'İzzetin ve celalin hakkı-çün bana kuvvet 'inayet eyle.'* deyüp hamle eyledi ve 'aşkla tekbir götürüp kendini atdı. Kırk arşun hendeği Hakk'ın 'inayetiyle sıçradı.’”³⁴ “*İmam-ı 'Ali ol hinde Hakk Te'ala'ya münacat idüp eyitdi: 'Ey Kadir-i Perverdigar! Eğer şimdi bu kâfirle cenk idersem bu 'âşıkdır.'* didi.”³⁵ “*İnşa'allah yarın Tanrı Te'ala'nun 'inayetiyle ve Muhammed Mustafa'nın mu'cizatıyla ol kâfiri ya dine da'vet idüp*”³⁶ “*Ol kadar mal cem' oldı ki kıyasın Allahu Te'ala bilürdi.*”³⁷ “*Ya Melik! Bil ve agâh ol kim Hakk Te'ala yerleri ve gökleri 'arşı ve kürsi ve cümle mahlûkatı heb Muhammed'in dostlığına yaratmışdır ve Eğer Muhammed'in vasfını bin yıl ömrüm olsa yalnız bir mübarek barmağının vasfın idemem.*”³⁸ “*“Tanrı oldur ki cemi' 'âlemi yokdan var idüp yine yok eylese gerekdir.’* didi.”³⁹ “*Tanrı oldır ki 'Kün' dimekle, on sekiz bin*

³² *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, s. 127.

³³ *Mu'cizâtü'l-Nebi -'Aleysi's-selâm- Cengi*, s. 231.

³⁴ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, s. 11.

³⁵ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, s. 27.

³⁶ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, s. 37.

³⁷ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, s. 37.

³⁸ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 65.

³⁹ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 80.

'âlemi halk eyledi. 'Fe-yekün' demekle yine yok eylese gerekdir. Şeriki ve naziri yokdur. Cümle 'azalardan münezzeh bir Tanrı'dır."⁴⁰ "Tanrı ana dirler ki turmakdan ve oturmakdan ve yatmakdan ve uyumakdan oğlan ve kız toğurmakdan münezzeh bir padişahdır. Cem'i 'âlem anın mahlukıdır. Birdir, şer'iki ve naziri yokdur. Bir kerre 'Kün' demekle on sekiz bin 'âlemi yarattı. "Fe-yekün" demekle yine yok olsa gerekdir. İşte Tanrılık 'ana yaraşur."⁴¹ "Hakk Te'ala'nın kudretiyle ol ateş mahvoldı."⁴² "Tanrı kudretiyle ve kelam-ı kadim berekatıyla rencleri gitdi."⁴³ "Hakk Te'ala'nın 'inayetinde bir keramet ki cümledenize fa'ide ola."⁴⁴ "Tanrı Te'ala'nın kudretiyle zelzele kobdi."⁴⁵

Centknâmeler'in birçoğunda her davranış, her olay, her durum, Allah'ın rızası dâhilinde, O'nun emriyle, inayetiyle ve izniyle, yapılır ve gerçekleşir. O'nun emri olmaksızın taş bile yerinden oynamaz. Allah'ın emriyle ve izniyle imkânsız olan şeyler, mümkün hale gelir. Örneğin en son anlatı olan "*Mucizatü'l nebî*"de Allah'ın izni ve emriyle bir hayvan olan deve bile dile gelebilmektedir. Hz. Ali Cenklere içinde Allah'ın emirleri, ya Cebrail'in elçiliğinde Allah'tan Peygamber'e bildirilir, ya da Allah tarafından bi'z-zat Hz. Muhammed'e, bazen de Hz. Ali'ye bildirilir. Allah'ın emirlerine itaat ise her daim şeksiz şüphesiz kesinlik arz etmektedir. "*Hakk Te'ala emr eyleyüp buyurmuş.*"⁴⁶ "Ben bunda Hakk Te'ala'nın emriyle geldim. Yine Hakk Te'ala nice buyurur ise ana mut'i olmak gerek cümlemiz. Eğer yine dönersem Allah'ın

⁴⁰ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 84.

⁴¹ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 102.

⁴² *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 105.

⁴³ *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca'nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (165-188), s. 170.

⁴⁴ *Mu'cizatü'l Nebi -Aleysi's-selâm- Cengi*, s. 230.

⁴⁵ *Mu'cizatü'l Nebi -Aleysi's-selâm- Cengi*, s. 231.

⁴⁶ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, s. 2.

emriyle dönerim.’ didi.”⁴⁷ “Tanrı Te’ala -’azz ve celle- bana emreyleyüp ben ol zelzeleye tutmayaydım”⁴⁸ “İlahi ‘izzetin hakkı- çün kankısın ideyim?”⁴⁹ “Ya Resül-ullah! Bir ‘acayib hikmet oldu. Ya’ni ben fakire uyuma olmazdı. *Hakk Te’ala emriyle* ol kadar uyku galebe etdi ki ta’biri mümkün değil.”⁵⁰ “*Hakk Te’ala ‘inayetiyle, Muhammed -’a.m.- mucizatıyla gelürem.*”⁵¹ “Hakk Te’ala Hazretleri’ne naliş idüp ağladı. Kan Suyı’nı geçmek diledi ve eyitdi: “Ey Kadir-i pür-Kemal ve ey Kerim Padişah-ı Zül’-celal! *Senin emrinle* bu suyu geçem. Kuş değilim ya İlahi, ben uçam. Nefsimi ısmarladım bu gün sana ‘aşkla, -İnna lillahi ve inna ileyhi raci’ün- deyüp zarı iderdi. *Hakk Te’ala Hazretleri’nden nida geldi ki:* “Seni bu sudan asandır ya veli! *Sana kudret kılıcını virdim, ey yar ki adı ma’lum ve meşhurdur Zülfikar’ı tut, ya Murtaza! Ey namudar! Kan Suyı’na çal Zülfikar’ı ki sehi. Çün İmam-ı ‘Ali, eşitdi. Ol merd Hüda’ya şükr-i Yezdan eyledi, turdı. Bir kez Murtaza suya adım eyledi. Hakk Celle ve ‘Ala’nın kudreti ile Zülfikar’ı çalıcak ol namudara bir yol oldu kim iki kişi yan yana gider.”⁵² “*Hakk Sübhan ve Te’ala, Cebra’il ile emreyledi:*”⁵³ “*Hakk Sübhan ve Te’ala emriyle Zülfikar’ı yetmiş arşun uzardı.*”⁵⁴ “*Ey Bar-ı Hüda! Hazretin’den ‘inayet ve hidayet olmazsa ben bu kadar kâfirlere nice cevap vireyim?*”⁵⁵ “Allah-u Te’ala, *‘inayetinden* umarım.”⁵⁶ “*Hakk Sübhanehu ve Te’ala, sana selam idüp**

⁴⁷ *Gaza-yı Feth-i Kal’a-yı Hayber Cengi*, s. 7.

⁴⁸ *Gaza-yı Feth-i Kal’a-yı Hayber Cengi*, s. 16.

⁴⁹ *Gaza-yı Feth-i Kal’a-yı Hayber Cengi*, s. 27.

⁵⁰ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 43.

⁵¹ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 52

⁵² *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 65

⁵³ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 92

⁵⁴ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 93

⁵⁵ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 94

⁵⁶ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 100.

*buyurdu.*⁵⁷ “İmdi *Hakk Sübhanehu ve Te’ala Cebra’il’i irsal eylemiş:* “Ya Muhammed! Sana dünyada iki nesne virdim ki hiçbir peygambere virmedim.”⁵⁸ “Her kim Allah Te’ala -’azz ve celle-Hazreti’nden ben bendesine *emir ide. Başım üzerine olsun.* Varayım, Hakk Te’ala yoluna ve senin ‘aşkına canımı feda ideyim. Ol memlekete varayım. Tanrı Te’ala -’azz ve celle- başıma ne yazdıysa görelim. *Hakk emrine ve Resuli’ne muti’yem.*” didi.”⁵⁹ “Ya Muhammed! Biz canımız kimseden ötüri getürmezüz. *Hakk Te’ala’nun kelamında buyurdunuz* kim: ‘Vela tektümü’ş-şehadetel’ İmdi biz tanıklık viririz kim, bu kişi bu oğlanın hakkında ne dirse gerçektir.’ didiler.”⁶⁰ Hz. Ali Cenklere’nin genelinde Allah’ın emriyle çıkılan yer yolda en temel amaç, O’nun rızasını kazanmaktır. “*Maksudum, Hakk rızasıdır* ve ben Tanrı Arslanıyım. Bir yerde kim Hakk Te’ala’nın rahmeti ola beni ol yere gönderir.”⁶¹ Müslüman olan her kişi, Tanrı’nın bir olduğuna iman etmiştir. “Ey Kadir-i perverdigar ve ey padişah-ı la-yezal! Bend içinde kaldım. Giriftar oldum. *Ehl-i birsın, birligin hakkı-çün* bana meded eyle.”⁶²

Cenknâmeler’in çoğunda İslami inanç gereği şükür Allah’ın zatıdır. Her türlü istek, dualar ile münacatlar eşliğinde bazen de inleyişlerle beraber O’ndan istenir. “İtikadin berekatinde *Hakk Sübhane ve Te’ala* seni ol Muhammed’e kavuşdura.”⁶³ “*Allahu*

⁵⁷ *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca (Ö.2008)’nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (165-188), s. 167.

⁵⁸ *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi*, s. 168.

⁵⁹ *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi*, s. 169.

⁶⁰ *Mu'cizâtü'l Nebi -'Aleysi's-selâm- Cengi*, 236.

⁶¹ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, 30

⁶² *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Atesperest Cengi*, 121.

⁶³ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 46.

Te'ala'ya şükür eyledi."⁶⁴ "*Hakk Te'ala'ya naliş eyledi*, eyitdi: 'Ey Bar-ı Hûda! Bu kadar ben kulına ihsan eyledin. *Hazreti'ne niyaz iderim*. Zülfikar'ı çaldı kim yerden kıyamete dek yol ola.' deyü münacat eyledi. Bir nida geldi ki: 'Ey benim arslanım Ali! Ta kıyamete dek tursun.' deyü hitab geldi. İmam bu lutf u keremi gördi. *Bar-ı Te'ala'ya şükür eyledi.*"⁶⁵ "Bu yoldan ayrılmayasin. *Hakk Te'ala, işin asan eyleye.*"⁶⁶ "*Rabb-i Te'ala'ya münacat eyledi* ve atı sürüp ol ağacın" ⁶⁷ "*Hakk Te'ala'ya şükreyledi.*"⁶⁸ "*Bar-i Te'ala'ya münacatlar idüp* 'Ya Rabb! Bu diyarı ehl-i İslam'a müyesser eyle.' didi."⁶⁹ "*Ya Rabb! Bu kal'anın fethin ben kuluna asan vech-ile nasib eyle.*"⁷⁰ "*Hakk Te'ala'ya şükür itdiler.*"⁷¹ "*Ya Allah! deyüp inledi ve naliş idüp* Hakk Te'ala'ya *temenni* eyledi."⁷² "Hazret-i 'Ali, gayet melûl oldu. 'Aciz kaldı. *Hakk Te'ala'ya münacat eyledi*: "Ya Rabb! Beni bundan halas eyle."⁷³ "Dervişi hayır du'a ile yâd idene Hakk Te'ala rahmet eylesün. 'Âmin. Ya Rabbe'l-Âlemin ve ya Hayr'an-nasırın. Bir'rahmatike ya erhame'r-rahimin."⁷⁴

⁶⁴ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 50.

⁶⁵ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 55.

⁶⁶ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 56.

⁶⁷ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 71.

⁶⁸ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 74.

⁶⁹ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 76.

⁷⁰ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 86.

⁷¹ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, 96.

⁷² *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi*, 177.

⁷³ *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi*, 180.

⁷⁴ *Hazâ Gazavât-ı İmâm Hasan -Radiyallâhu 'Anhu- Rabi' İbni Mâlik Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca (Ö.2008)'nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (215-226), s. 215.

B.Melek İnanıcı

Meleklerle inanma, İslam akaidinde imanın şartları içerisinde yer almaktadır. Onlar, peygamberler ve Kur'an-ı Kerim ile var olduğu bildirilen iman edilmesi gerekli olan varlıklardır. Melekler, kavram olarak Cenknâmeler içinde oldukça sık kullanılmaktadır. Allah'ın emriyle hareket eden melekler, iyilere dosttur ve mümin kullara maddi ve manevî bakımdan her zaman yardım eder. Üzerinde inceleme yaptığımız metin içerisinde dört büyük melekten üçü Cebraîl, Mikâil, İsrâfil isimleriyle anılırken, bunun dışında da genel melek kavramı ile birlikte “ferište” kelimesinin de kullanıldığını tespit ettik.

Eserlerin geneline bakıldığı zaman “*Cebraîl*” kelimesi sürekli olarak “*aleyh-is-selam*” beraber kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. “*Cebra’îl –“aleyh-is-selam”- geldi.*”⁷⁵ “Resul -’aleyhi’s-selam- *Cebra’îl* haberin ashaba bildirdi, *Cebra’îl* Rabbü'l-’âlemin dergâhına ‘uruç eyledi, ya’ni esna’-i kelimada eyder, Resul -’aleyhi’s-selam- *Cebra’îl* haberin ashaba bildirdi, Ravi şöyle rivayet ider ki yigirmi gün olmuşdu. *Cebra’îl -’a.m.-* gelmemişdi ve ana ‘ulufesi değmamişdi, Atlandılar, leşker içinde avaze olunca *Cebra’îl -’a.m.-* geldi, Çün *Cebra’îl -’a.m.-* ‘ilan eyledi, Amma ol gün *Cebra’îl -’a.m.-* vahyi getirüp ‘Ali gelmesine eğlendiler.”⁷⁶

Hız. Ali Cennâmeleri içerisinde Mikâil meleğinin anıldığı kadar anılmış olan İsrâfil’in ilahî vazifesi hakkında hiçbir bilgi verilmez. Sadece İmam-ı Hüseyin’in Zümür Ateşperest’in kalesi olan Berber Kalesi’ne naklini sağlar. “Hakk Te’ala, ‘Amr Ma’di-yi Kerb’in niyazını kabul idüp ol gice *Cebra’îl*, *Mika’îl*, *İsrafil*, *Azra’îl -’aleyhi’s-selam-ı* irsal eyledi. Her bir adamı birer ferişte götürdi ve her deveyi birer ferişte götürdi. *İmam-ı Hüseyin’i* götüren *İsrafil* idi

⁷⁵ Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi, s. 2.

⁷⁶ Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi, s. 2, 8, 9.

ve İmam-ı Hasan'ı götüren Mika'il idi ve İmam-ı 'Ali'yi götüren Cebra'il idi."⁷⁷

C.Kitap İnancı

Hız. Ali Cenklery'nde, Kur'an-ı Kerim ve onun hükümleri kesinlikle tartışılmaz. Bilindiği gibi Cenknâmelerin kaynağı ve Cenknâmelerdeki Müslüman hayat tarzını belirleyen ana unsur öncelikle Kur'an-ı Kerim'dir. Bu sebeple olsa gerek Kur'an-ı Kerim eser içinde cenk anlatıcısı tarafından teferruatlı olarak anlatılmaz ve diğer kutsal kitaplar ile mukayese bile edilmez. İncil, Tevrat ve Zebur adı ile bilinen ve aslı bozulmuş olan bu kitaplar ile bu kitaplara mensup olan insanlar, Hız. Ali Cenklery içinde kâfir olarak görülürler ve din düşmanı diye anılırlar. Kutsiyeti malum olan bu kitaplardan İncil'e inanan kişiler, kitapların içinde yazanları bazen okuyup benimserler, bazen de okurlar ama benimsemezler. Bu kişiler ellerindeki kitabı gerçekten okumuş olsalar; son din İslamiyet'ten ve son Peygamber Hız. Muhammed'in geleceğinden haberdar olacaklar, Hız. Ali'yi de tanıyacaktadırlar. Bu idraki ve kabullenışı gösteren kişiler, eserde cenk anlatıcısı tarafından yüceltilip "kardeş" ve "dost" olarak benimsenirken, göstermeyen kişiler "kâfir" ve "din düşmanı" olarak addedilmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz durumu Berber Kalesi'nin fethini anlatan cenkte görmek mümkündür. Ateşperest Zümür'ün oğlu Beşir, kendisine İncil dersleri veren Tay'un adlı rahibe İncil'de ismi zikredilen İslam dini ile ilgili mevzular hakkında sorular sorar ama sorularına rahibin verdiği cevaplar karşısında tatmin olmaz. Böylelikle Beşir, İncil'i ve Hıristiyanlık dinini idrak yoluyla terk eder. Hatta İslam muhabbetinin gönlüne dolmasıyla girdiği

⁷⁷ Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi, s. 121.

din uğruna ağzındaki dilin kesilmesine bile rıza gösterir hale gelir. “Ben andan *İncil* okurdım. Birgün okurken bir yere irişdim ki senin *mu’cizatın yazılmış* ve Ehl-i Beyt’in ve ‘Aliyyü’l-Murtaza’nın kerameti evvel gelüp geçen peygamberlerin *mu’cizatları* ve ümmetleri nice da’vet itdiler ve ümmetleri kendülere uyanı uydu, uymayanına beddu’a idüp helak oldılar ve senin yarın kıyamet gününde ümmetlerine nice şefa’at ideceğin cümlesi yazılmış. Meşhur bu sıfatları rahibe sordum. ‘Aksine cevap virdi. *Hiç gönlüm inanmadı. Ahir İncil’den usandım. İslam muhabbeti gönlime toldı.* Gördüm ki anların dinlerinin ve mezheblerinin ahirette hiç hayr-u salah yokdur. Anı terk eyledim. Vardım babamın sarayında bir yıl bir hücre içinde oturup gice gündüz senin medhini zikrettim.”⁷⁸ “Şimden gerü ‘ömrüm oldukça hizmetinde oluram ve *İncil’de* senin fazlin gördüğüm vakit imana geldim. İşte iki yıldır ki ben sana iman ideli.” didi.”⁷⁹ “Ol sa’at söyüdü ve kal’a’nın divarları yarıldı ve bedenleri ve kulleleri yıkıldı ve kiliselerde olan keşişler *İncil’i untdı. Dillerine*”⁸⁰

Hız. Ali Cenklere içinde Hayber Kalesi’nin fethi cenginde Kur’an-ı Kerim’in “*Fatihatu’l Kitab*” olarak adlandırıldığını görürüz. “Hakk Te’ala’ya tevekkül idüp ve *Fatihatu’l- Kitab* okuyup el kaldırırdı’du’a eyledi.”⁸¹

Cenknâmelerin genelinde dini kitap olarak sadece Kur’an-ı Kerim ve İncil’den bahsedildiğini lakin Tevrat’ın ve Zebur’un ise hiç adının bile geçmediğini görmekteyiz. “Hakk Te’ala’dan ana melekler geldi ve *Kur’an adlu bir kitab* getürdi.”⁸² “Küfri muhkem

⁷⁸ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı ‘Ali Kal’a-yı Berber Bâ Zûmur Ateşperest Cengi*, s. 111.

⁷⁹ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı ‘Ali Kal’a-yı Berber Bâ Zûmur Ateşperest Cengi*, s. 112.

⁸⁰ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm Hasan -Radiyahallâhu ‘Anhu- Rabi’ İbni Mâlik Cengi*, s. 232.

⁸¹ *Gaza-yı Feth-i Kal’a-yı Hayber Cengi*, s. 11.

⁸² *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 47.

ha'indir ve ben andan *İncil* okurdım." "Ahir *İncil*'den usandım. İslam muhabbeti gönline toldı."⁸³

D.Peygamber İnancı

Cennâmelerde Peygamberlere iman Hanefilik ve Maturidiliğin görüşleri ile aynıdır. Peygamberlerin başında Hz. Muhammed'in yer aldığı metinlerden açıkça anlaşılmaktadır.

Hz. Ali Cenklere'nin İslamiyet'in yayıldığı dönemdeki fetihleri konu edinmesi ve eserin merkez kişisinin Hz. Muhammed olması sebebiyle metin içerisinde en fazla son Peygamber olan Hz. Muhammed'den bahsedilir. Konuların ilerlemesine göre eser içinde Hz. Muhammed'in yanı sıra "*Hz. İsa, Hz. Süleyman, Hz. Davut ve Hz. Nuh*" gibi peygamberlerin adlarının da anıldığını görmek mümkündür. Hz. Ali Cenknâmeleri hepsinde hâkim olan inanış, evrenin ve on sekiz bin âlemin Hz. Muhammed'in hatrına ve O'nun hürmetine yaratılmış olduğudur. Cenknâmelere göre Hz. Muhammed, varlığın ilkidir ve cihan O'nun güzelliğinin tecellisidir. Hz. Muhammed, tüm yaratılmışların üstündedir. O, Allah'ın Habib'i, tüm insanlığın efendisidir. O, Allah katında Müminler için şefaet eder. Samimidir ve ekmelü't tahiyat'tır. Ezelin ve ebedin tek sahibidir. "*Fahr-i Kâinat, 'aleyhi ekmel'üt tehiyyat, Efendimiz Hazretleri*"⁸⁴

Cenknâmeler içerisinde Hz. Muhammed'in Peygamberliğine dair Kur'an-ı Kerim'den alınarak metne eklenen birkaç ayeti görmek diğer Semavî dinlere ait olan kitaplardan biri olan *İncil*'de de Hz. Muhammed'in Peygamberliğine dair bilgileri ve işaretleri bulmak da mümkündür. "*İncil* okurdım. Birgün okurken bir yere irişdim ki senin *mu'cizatın yazılmış ve Ehl-i Beyt'in ve 'Aliyyü'l-*

⁸³ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, s.111.

⁸⁴ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, s. 2.

Murtaza'nın kerameti evvel gelüp geçen peygamberlerin mu'cizatları ve ümmetleri nice da'vet itdiler ve ümmetleri kendülere uyanı uydı, uymayanına beddu'a idüp helak oldılar.”⁸⁵

Hız. Muhammed, Cenknâmeler içinde merkez kişi durumunda olup vakalar ona bağılı olarak gelişir. Ancak kahramanlık konusu üzerine kurulan Cenknâmelerde ön planda bulunmaz. Biat edilen, emir alınan ve şefaata dilenilen Hız. Muhammed, Tanrı ile Cebra'il vasıtasıyla haberleşir. Müslümanlara rehberlik ve onları organize eder. “Ya *Resül-ullah* Hakk Te'ala sana selam idüp, buyurdu ki”, “*Habibime* benden selam it ki Habbibim varsun Hayber Kal'asına feth iylesün.”⁸⁶

Cenknâmeler genelinde Hız. Davud çok az yerde geçmektedir. O da yukarıda belirttiğimiz özelliklerinden yalnızca bir tanesi -Hız. Süleyman'ın Hız. Davut'un oğlu olması- ile ilgilidir. “*Davud peygamber -'aleyhi's-selam-* oğlu Süleyman'ım ben. Mağribden maşrıka hükm itmişem.”⁸⁷

Süleyman peygamberin adı Kan Kalesi Cengi'nde karşımıza çıkar. Yarısı kızıl kan gibi olan ve diğer yarısı kara katrana benzeyen, kement atıldığı zaman kemendin dibe değmediği azim bir su olan Kan Suyı'nın üzerindeki köprüyü ve her bir köşesi olağanüstü niteliklerle donatılmış olan mucizevi Kan Kalesi'ni Hız. Süleyman'ın yaptırmış olduğu inancı cenk anlatıcısı tarafından söylenir. “Ol kal'ayı *Süleyman -'a.m.-* yaptırmışdı. Ol köprüyi dahi *Süleyman -'a.m.-* yaptırmışdı. Anlardan sonra nice padişahlar bu kal'aya şah olmuşlardı.”⁸⁸ Kan Kalesi Cengi anlatısına göre olağanüstü niteliklerle dolu olan Kan Kalesi, Hız. Süleyman'a Allah tarafından verilen ilm ve hikmetle devler tarafından

⁸⁵ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, s. 111.

⁸⁶ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, s. 1.

⁸⁷ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 77.

⁸⁸ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 64.

yapılmıştır. “Zira bu kal’ayı *Süleyman Peygamber -’aleyhi’s-selam-*divlere yaptırmıştı.”⁸⁹ Mağrib vilayetindeki ejderhaları öldürmeğe giden Hz. Ali, Şem’un cühudun kaçtığı Renca adlı kale yine debdebeli ve olağanüstü nitelik taşır ve bu kaleyi de yaptıran yine Hz. Süleyman’dır. “Ravi şöyle rivayet ider ki bu Mağrib vilayetinde bir kal’a var idi. Adına Renca dirlen idi. Ol kal’ayı *Süleyman Peygamber* yapmıştı.”⁹⁰

Cenknâmelerde belirttiğimiz hususlardan Nuh Peygamber ile ilgili olarak sadece Nuh tufanından bahsedildiğini görmek mümkündür. Berber Kalesi’nin fethi esnasında Zümür Ateşperest’in annesi Sahire Katna yaptığı sihirlerin etkinliğini ve büyüklüğünü ifade etmek amacıyla Nuh tufanına gönderme yapmak suretiyle bahsedilmiştir. “Bu Sahire Katna’nın sihri ol kadar meşhur olmuş idi ki kaçan önüne bir leğen su koya ve bu sudan sağ eliyle gökyüzünden yana saçsa ol sa’at gök gürleyüp tolu yağardı. Şöyle kim ‘âlem zelzeleye varırdı ve yeryüzündeki canavarlar heb helak olurdu ve eğer sol eliyle saçsa şol kadar yağmur yağardı ki *Nuh tufanı* olurdu.”⁹¹

E. Ahiret İnancı

İnanç esaslarından ahiret telakkisine gelince Kur’an’da yaygın İslami anlayışta bu inançla kıyametin hak olduğu, diriliş, mahşer, cennet ve cehennem gerçektir ifade edilir.

Hız. Ali Cenklere içinde ise ahiret inancı ile ilgili -kıyamet gününün varlığı haricinde- iki kavram ağırlıklı olarak esere yön verir nitelik taşımaktadır. Bu iki kavramdan biri Cennet’tir, diğeri de Cehennem’dir. Bu mefhumlar, iyi kötü çatışmasını, Müslüman

⁸⁹ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 70.

⁹⁰ *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı ‘Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi*, s. 185.

⁹¹ *Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı ‘Ali Kal’a-yı Berber Bâ Zümür Ateşperest Cengi*, s. 114.

kâfir farklılığını anlatmak için kullanılmaktadır. Cenknâmenin genelinde Müslüman olan kişiler Cennet'e giderken, Müslüman olmayan kişiler Cehennem'e gider ve sürekli küçük görülerek aşağılanırlar. Arş'ın sağ tarafında yer alan ve sekiz kapı (*Cennet, Huld, Me'va, Nâim, Âliye, Adn, Firdevs, Dâru's-Selâm ve Hayevân*) ve kattan oluştuğuna inanılan Cennet, eserin genelinde bu inancı doğrular nitelik taşır. Aynı zamanda Cennet ile ilgili küçük ayrıntılara da yer verilir. Zira Hz. Ali Cenklere'nde anlatılanlara göre Cennet'in içinde huriler ve gılmanlar bulunmaktadır. "‘Arş-ı ‘azam ditredi. *Sekiz Cennet hurileri bile ağladılar.*"⁹²

"Benim emrimi anın sünnetini terk idüp *Cehennem* azabına layık olalar, anları 'afv idüp *Cennet-i 'Ala'da* 'âli makam virem."⁹³ "Böyle *huriler, Cennet-i hakikat'de* olur. Şöyle kâfirlerin ma eylediği şeyde dürlü *huriler* ve *gılmanlar* ol kadar çokdur ki hesabın Allah'dan gayrı kimse bilmezdi."⁹⁴ Müslüman olmuş kişileri, Cennet ve Cennet'te Hz. Muhammed'e komşu olma vaadi adeta aşka ve galeyana getirir. Kan Kalesi'nin fethini anlatan cenkte Hz. Ali'nin Sa'îd bin Ubbad'ın yaptığı sünnet düğünü merasiminde vermek niyetiyle saçılık bulmak için evden ayrılışının ardından Hz. Muhammed, Hz. Ali'den haber getiren kişi ile Cennet'de komşu olacağını müjdeler. Mucizatü'l Nebi'de ise Hz. Osman'ın Cennet'te Hz. Muhammed'e komşu olduğu dile getirilir. "Her kim İmam-ı 'Ali'den bana bir haber getüre ana benden zamin oluram. *Cennet'de benim ile bile ola.*"⁹⁵ "Ya Halid, eğer sen İmam-ı 'Ali'den varup bir haber getürürsen ben zamin olam. *Cennet'de seni komşu edineyim.*"⁹⁶ "Her kim ki varup İmam-ı 'Ali'den bir haber getüre ben ana zamin olup *Cennet'de benim ile*

⁹² *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 39.

⁹³ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 40.

⁹⁴ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 80.

⁹⁵ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 41.

⁹⁶ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 42.

bile ola."⁹⁷ "Ben dahi takabbel eyledim. İmam-ı 'Ali'den nişan bulam Cennet'de Muhammed'e komşu olam. Bugün dört gündür gezerim."⁹⁸

Hız. Ali Cenklery içinde Cehennem, anlamına uygun bir biçimde şu şekilde zikredilir: "Habibim Mustafa'nın ahir zamanda bir bölük 'asi ümmetleri geeler. Benim emrimi anin sünnetini terk idüp Cehennem azabına layık olalar, anları 'afv idüp Cennet-i 'Ala'da 'âli makam virem."⁹⁹ Cenik kitabı içindeki cenklerde Cehennem'in yakıcılığını ve ateş özelliğini vurgulamak için "Sarayı niran", "nâr-ı cahim" ve "tamu" kelimelerinin de kullanıldığını görmek mümkündür. "Eğer 'aklin var ise dinine giresin, nar-ı cahimden halas olasin."¹⁰⁰ "Leşker-i küffardan bin yedi yüz kişi Sarayı niran'a göçdi."¹⁰¹

"İmam-ı 'Ali, gördi kim ol yedi cehennem dürlü 'aca'ibler vardır. Ol kâfir anı tamuya temsil itmişdir."¹⁰² Hız. Ali Cenklery'nde yer alan cenklerde Müslüman olmamış olmak, kişinin canını Cehennem'e ısmarlaması yani öldürülmesi için haklı ve yeterli bir nedendir. "İnşa'allah yarin Tanrı Te'ala'nın inayetiyle ve Muhammed Mustafa'nın mu'cizatıyla ol kâfiri ya dine da'vet idüp Müsliman iderim yahud başını kesüp can-ı habisin Cehennem'e ulaştırıram."¹⁰³

⁹⁷ Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi, s. 45.

⁹⁸ Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi, s. 45.

⁹⁹ Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi, s. 39.

¹⁰⁰ Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi, s. 62.

¹⁰¹ Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi, s. 180.

¹⁰² Hazâ Gazavât-ı İmâm-ı 'Ali Kerremallâhu Vechehu Bâ-Ejderhâ-yı Der Mağrib Cengi, s. 182.

¹⁰³ Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi, s. 26.

“İmdi ya cariyel! Eğer ‘aklin var ise ol Muhammed’e iman getir. Edebül abad Cennetlik olasın ve hem *Cehennem’den halas olasın.*”¹⁰⁴

Cennet ve Cehennem ile ilgili şu küçük ayrıntıyı da burada belirtmeliyiz. Kan Kalesi Cengi’nde Cennet ve Cehennem motifi, İslam dinî inanç özellikleri dışında güzellik ve çirkinlik açısından benzetme yapmak amacıyla kullanılmıştır. “Padişahımız güneşe tapar. Bizi dahi ana taparız. Tanrımız padişahımızdır ve katı maldardır ve ‘askerine nihayet yokdur ve dahi *cenneti ve cehennemi* vardır. İçinde zebaniler ve *cennet içinde hurileri* vardır.”¹⁰⁵ “İmdi Ya ‘Ali! Babam *cennet ve cehennem eyledi* ve bana cem’i hurilerin sultanlığın viridi. Zira benim gibi hub bir padişah yokdur.”¹⁰⁶

“Resûl-i Ekrem eyitdi: ‘Ya Halid! Sana beşaret olsun kim benim ile *Cennet’de bile olasın.*’ didi.”¹⁰⁷ “Resul-i Ekrem’den işitdim, her peygamberin *Cennet’de komşusu vardır.* Benim de Hazret-i ‘Osman’dır. Pes *Cennet’de komşuluğa dilek* ideyim sizi.”¹⁰⁸

F.Kader İnancı

Hız. Ali cenknâmelerinde kaza ve kader inancı da ön planda tutulur. Hayr ve şer olarak her şey Allah’tan gelir; kişinin başına gelen şeylere menfi bile olsa rıza göstermesi gerekir.

Hız. Ali cenknâmelerinde Maturilikte olduğu gibi kaza ve kader inancı da ön planda tutulur. Hayr ve şer olarak her şey Allah’tan

¹⁰⁴ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 47.

¹⁰⁵ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 68.

¹⁰⁶ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 80.

¹⁰⁷ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 109.

¹⁰⁸ *Mu’cizâtü’l Nebi -‘Aleysi’s-selâm- Cengi*, s. 238.

gelir; kişinin başına gelen şeylere menfi bile olsa rıza göstermesi gerekir.¹⁰⁹

Cenknâmelerde tevekkül, kaza ve kader dışında, insanların iradesinde hür ve muhtar oluşunu gösteren dini inanç motifleri de yer almaktadır. *Muhammet Hanefî Yezidiler Çenberinde* adlı cenknâmede Kûfe valisi, İmam Hüseyin'e, Yezid'e biat ederek teslim olmasını teklif etmiştir. Hz. Hüseyin, Yezid'in valisinin bu teklifini reddederek kılıcına sarılmış ve şöyle demiştir: *Kader ne ise o olur, Yezid'e biat etmektense ölmeyi tercih ederim.*¹¹⁰ *Elburz Kalesi Cengi*'nde Taberiyye kalesinin kötü adamları, Hurşid'in ve Mihri Cihan'ın Kaf kalesine giderek İslâm dinini kabul ettiğini Şirâb Şah'a haber vermişlerdi. Hurşit, Şirâb Şah'ın kendisini öldüreceğini anlayınca, artık kurtuluş ümidi olmadığını anlamıştır. O, İslâm itikadının verdiği büyük bir tevekkül ile ne yapalım, *kaza ve kader, bizim anlımıza bu yazıyı yazmış, der.*¹¹¹

Cenknâmelerde kaydedildiğine göre, Karabel yaylasında Şirâb Şah'ın ordusunu bozan gaziler, bir hayli esir ele geçirmişler ve bunları Elburz kalesine getirmişlerdi. Muhammed b. el-Hanefiyye, arkadaşlarına Şirâb Şah'ın nereye gittiğini, onun yakalanıp yakalanmadığını sormuştur. İbrahim b. el-Eşter, onun kimseye görünmeden kayb olduğunu ve bulamadıklarını bildirmiştir. Muhammed b. el-Hanefiyye, Şirâb Şah'ın herkes gibi *kaderine* razı olacağını ifade etmiştir.¹¹²

Muhammed b. el-Hanefiyye, Rey kalesine doğru yavaş yavaş gideceklerini, orada onlara rast gelirse, kendilerine teslim olmayı ve Şirâb Şah'ı da bize teslim etmelerini teklif ederiz, demiştir. Eğer teklifimizi kabul ederlerse mükemmel olur. Teklifimizi kabul

¹⁰⁹ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. 343 vd.

¹¹⁰ *Muhammet Hanefî Yezidiler Çenberinde*, Akpınar Yayın dağıtım, İstanbul Trz., 22.

¹¹¹ *Elburz Kalesi Cengi*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1944, 102.

¹¹² *Elburz Kalesi Cengi*, 124.

etmedikleri takdirde *Allah'ın takdiri yerini bulur*, ifadesini kullanmıştır.¹¹³ Bunun ardında Behram Şah, Mümin askerlerle karşı karşıya geldiğinde, o zamanın harp kurallarına riayet ederek, beş yüz metre kala askerleriyle beraber durdu. Behram Şah, meydana bir pehlivan çıkardı. Bunu gören Muhammed b. el-Hanefiye hemen *Tayyar'a*¹¹⁴ binerek meydana geldiğinde, Ey Behram Şah, kendinin büyük bir pehlivan olduğunu söylüyorsun. İşte meydan, buyur, ikimiz çarpışalım. Bakalım *Allah'ın takdiri ne imiş görelim*, diye seslendi.¹¹⁵

Bir başka cenknâmede Muhammed b. el-Hanefiye'nin Akabe'nin evinde, zehirli içeceği -Buseyne'nin ikazıyla içmemesinden sonra Akabe, askerleriyle Muhammed b. el-Hanefiye'yi esir etmiştir. Bunun üzerine Akabe, Büseyne'yi evin etrafındaki hurma ağaçlarından birine bağlayarak, açlıktan ölünceye kadar burada kalacaksın dedi. Büseyne, Akabe'ye çok fena bakarak, bütün bunların kendisi için önemli olmadığını, evinde ıstırap çeke çeke sıkıntıya alıştığını, *mukadderatı ne ise onun olacağını*, söylemektedir.¹¹⁶

Padişah, Muhammed b. el-Hanefiye'yi esir ettikten sonra onun bir şeyler söylediğini işittiğinde, ona şunları söyledi: Ey

¹¹³ *Elburz Kalesi Cengi*, s. 127. Mine Hatun ile Muhammed Hanefinin yan yana gelmesi, Tanrı'nın takdiri olarak değerlendirilmektedir. *Dâsitân-ı Muhammed Hanefî*, 06 Mil Yz. A 1454/1, v. 13a; *Hikâye-i Muhammed Hanefî*, *Hacı Selimağa Kütüphanesi, Kemenkeş*, v. 15b; *Hâzâ Kitâbu Muhammed Hanefî*, 06 Mil Yz. A, 3538/6; v. 151; *Hâza Hikâyeti Muhammed Hanefî* 3768/1, v. 7b; *Dâsitân-i Muhammed Hanefî*, Y-183/5, v. 97a; *Muhammed Hanefî'nin Tabut Kursu Cengi*, Ankara Milli kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7059/3, v. 236a; *Gazavât-ı Muhammed Hanefî*, Ankara Milli kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 2437/3, 98b; *Haza Kitâbu Muhammed Hanefî Rahmetullahi Aleyh*, s. 151.

¹¹⁴ Cenknâmelerde Düldül adlı Muhammed Hanefî'nin atından bahsedildiği gibi, *Tayyar* adlı atından da bahsedilmektedir.

¹¹⁵ *Elburz Kalesi Cengi*, s. 138-139.

¹¹⁶ *Muhammed Hanefî'nin İntikamı*, s. 28-29.

oğlan bize kim olduğunu söyle. Aman dileyip, dua et ve doğruyu söyle. Kimsin, memleketin neresidir deyince Muhammed b. el-Hanefiyye, beni sorarsanız, ben Medineliyim. Ben ölümden korkmam. *Ben kadere can vermiş biriyimdir*,¹¹⁷ diyerek kadere imanı ifade etmiştir.

Hız. Ali Cenklere'nde *Gazavat-ı Muhammed Hanefiyye Ceng'i*nde şikâra çıkan üç kardeş çölde bir yol ayrımı ile karşılaşılır. Bu yol üçe ayrılmaktadır ve yol ayrımında bir mermer direğe her yolun özelliği yazılmıştır. Sağ taraftaki yol selamet iken orta yol "ya gelir ya gelmez yolu"dur, sol yol ise "giden gelmez yolu" diye adlandırılacak kadar tehlikelidir. Üçkardeş arasındaki muhabbet sebebiyle tüm kardeşler, diğerleri zarar görmesin diye musibet olan yola gitmeye can atmaktadır. Sonunda sol taraftaki musibet yola Muhammed Hanife gider. Böylece her kardeş, bir yolu seçerek kaderin kendisini götüreceği noktaya doğru ilerlemeye başlarlar. "Şol kadar gittiler ki önlerine üç yol peyda oldu. *Her biri bir yola turdular*. Hayran oldular, gördiler ki bir mil var. Heman mil önüne geldiler ki bir mermer direk var ve bu direğe yazmışlar ki: "Bu makama gelen, bu hattıle 'amel idesin. İmdi bu yolların halini bilin dilersen şöyle ma'lum ola ki *sağ yola giden selamet gele, orta yola giden ya gele, ya gelmeye. Sol yola giden hiç gelmeye, dimiş*. Çün bu hattı okudılar. İmam-ı Hasan, eyitdi: '*Bu gelmiyen yola, ben gideyim*.' didi. 'Zira yaşda ben sizden uluyam. *Bu bela yolu ben ihtiyar idem*.' didi. İmam-ı Hüseyin eyitdi: 'Canım biraderler! Bilürsünüz ki ben küçük karındaşınızam. Bana hidmet revadır. Ulu karındaşımızsin, *bu selamet yolu, siz ihtiyar idin*. Bu *musibet yolu bana virin*, göreyim bu *yolda ne hikmet var*.' didi. Çün Muhammed Hanife, bu sözleri eşitdi eyitdi: 'Ey biraderler! Benim sizden bir dileğim var. Bi- Hakk Muhammed Mustafa ve Bi- Hakk 'Aliyy-el Murtaza ve Bi- Hakk Fatımatü'z-Zehra ve Bi- Hakk Kur'an-ı Mecid kim bu *musibet yolu* bana virin

¹¹⁷ Aşırov, *Muhammed Hanafiyya Destanı*, s. 52.

kim göreyim ne hikmet vardır.’ dedi. Çün bunlar bu kadar andı görüp şehzadelerin ikisi, bu kadar *musibet yolu* Muhammed Hanife’ye virdiler; amma pederleri 'Ali'den korkarlar. Zira bilürler ki bu *bela yoluna gönderdiler* ve bu işden katı hayran kaldılar. Muhammed Hanife, ilerü gelüp İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin öbüb, koçdı”¹¹⁸

Sonuç olarak, cenknâmelerdeki kader ve kaza anlayışı, dönemin din anlayışına göre şekillenmiş olup, kadere iman, inanç esası olarak telakki edilmiştir.

II. CENKNÂMELEDE HANEFİLİKLE İLGİLİ UNSURLAR

Kızılbaş ve Bektaşî olarak adlandırılan zümrelerin Anadolu’ya geldikten sonra, en çok etkilendikleri çevrenin Hanefî kültür çevresi olduğu tarihsel veriler tarafından doğrulanmaktadır. Öyleki Horasan ve Maverâünnehir’de Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat semsiyesi altında görülmeyen Zeydi, Mutezili, Kerrami ve Mürcii fırkaların dahi pek çoğu bu Hanefî kültür havzasının fıkihtaki tartışılmaz lideri Ebu Hanife’nin görüşlerine göre dini ve sosyal hayatını sürdürmekteydiler.¹¹⁹

Bunun en önemli delillerinden birisi, Osman Gazi’nin şeyhi ve kayınpederi olan Edebalı’nın, Hanefî fıkhı tahsil etmiş olan büyük bir Fakih olmasıdır. O aynı zamanda Sufî bir derviş olan Baba İlyas’ın halifelerinden birisiydi. Fıkihtaki saygınlığı dolayısıyla, Osman Gazi’nin kadısı olmuştur. Şeyh Edebalı’nın damadı olan ve Osman Gazi tarafından kadılık görevi verilen Hanefî Fakihî Tursun Fakı da, fıkihtaki uzmanlığı dolayısıyla Fakı unvanını almış birisi olup Şeyh Edebalı’nın ölümünden sonra fetva işlerine

¹¹⁸ *Gazâvât-ı Muhammed Hanifeyye Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)’nın kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (188-215), s. 190.

¹¹⁹ Kutlu, *Alevilik Bektaşîlik Yazıları*, s. 48.

bakmıştır.¹²⁰ Tursun Fakı, *Hız. Ali Cenknâmelerinin* de yazarı olarak bilinmektedir. Bu tarihsel ilişki dolayısıyla, Hız. Ali Cenknâmelerinde Hanefî unsurlara rastlamak mümkündür.

Hız. Ali Cenknâmeleri itikadi konularda özellikle Hanefî-Mâturîdî çizgisinden büyük izler taşımaktadır. Hız. Ali Cenknâmelerin'de geçen ifadeler Ebû Hanife'nin düşüncelerini yansıttığını söyleyebiliriz. Çünkü Cenknâmeler, itikadî çerçevede nasıl Mâturîdilik'ten belirgin izler taşımaktaysa, fikhî ve ameli konularda da aynı şekilde, belki daha fazla Hanefilik'ten izler taşımaktadır. Bu durum özellikle Kelime-i Şehadet, abdest, namaz, teyemmüm, oruç, sadaka gibi ibadetlerin yerine getiriliş biçimlerinde görülmektedir.

Bunlar arasında İslamın şartları, genel hatlarıyla işlenmiştir. Namaz vakitleri Hanefî mezhebi esasları doğrultusunda işlenmiştir. Hız. Ali Cenklere içinde namaz kavramı beş vakit olan *sabah* (subh-irte), *öğle*, *ikindi*, *akşam*, *yatsı* namazının haricinde ve *kaza*, *hacet* (dilek) ve şehidlerin arkasından kılınan *cenaze namazı* olmak üzere farklı şekillerde karşımıza çıkar.¹²¹

Cenknâmelerde Hız. Ali, önce namaz kılıp daha sonra cenge gitmektedirler. Bu eserlerde Hız. Ali'nin oruç tuttuğuna dair ifadeler de yer almaktadır. Fakir insanlara yardım olarak verilen sadaka ve cömertlik kavramı Cenknâmelerde işlenen dinî motiflerdendir. Olayların bazıları hacda meydana gelmektedir. Hac hem yapıldığı yer açısından mekân olarak hem de başlı başına bir ibadet olarak Cenknâmelerde kullanılan motiflerdendir. Cenknâmelerde işlenen önemli konulardan biri de kâfirlerin Müslüman olmasıdır. Eserlerde yeni Müslüman olanlar imanın bir gereği olarak hem dinin emirlerini yerine

¹²⁰ Tursun Fakı hakkında geniş bilgi için bkz., Çetin, *Tursun Fakı, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Mesnevileri*, Ankara 2002.

¹²¹ *Kıssa-ı Seyyidü'l-Mürselin Huneyn Gazası ve Şâh-ı Merdân'ın Cengidür*, 1041-1042, 1169.

getirmektedirler hem de yasaklardan kaçınmaktadırlar. Hemen hemen bütün Cenknâmelerde gayrimüslim olan bir kimse, Müslüman olurken *Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resuluh* diyerek kelime-i şehadet veya *Lâ ilehe illallah Muhammeden Resulullah* diyerek kelime-i tevhid getirmektedir.

Hz. Ali Cenknâmelerinde insicamlı olmamakla beraber, yaygın olarak kullanan bir hadise dayandırılan İslâm'ın şartları, Kelime-i Şehadet, Zekât vermek(sadaka), Namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek şeklinde verilmektedir.

A. KELİME-İ ŞEHADET

Cenknâmeler'de bir kimsenin Müslüman olması için Kelime-i Şehadet getirmesi gerekiyor. İslam dininin ilk şartı olan Kelime-i Şehadet, Tanrı'nın birliğine ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna inanmaktır. Hz. Ali Cenklere'nde Müslümanlar saflarında olanlar, zaten Kelime-i Şahadet'i benimsemişlerdir. Müslüman olmayanların ise üç seçeneği vardır. Bu kişiler ya Kelime-i Şahadet getirip Müslüman olurlar ve bu sayede Cehennem'den halas olurlar, ya Müslüman olmadıkları için canları Cehennem'e ismarlanarak öldürülürler, ya da canlarının bağışlanması karşılığında cizye/haraç vermeye tabii tutulurlar.¹²² "İmam-ı 'Ali, *şehadet kelimesin* talkın eyledi ve namaz, abdest erkânın gösterüp, ta'lim etdi. İmam, gayet ferah idüp eyitdi: "Ya cariyeye! Bi-hamdillahu Te'ala hak dine girdin. *Cehennem'den halas oldin*. Hayır, du'a eyle."¹²³ Kelime-i şehadet, Hz. Ali Cenklere içinde kavram olarak kullanıldığı gibi eserin öğretici özelliğine

¹²² *Mu'cizâtü'l Nebi -'Aleysi's-selâm- Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca (Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, 231, s. 233.

¹²³ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi* (37-110), s. 47.

uygun olarak ayrıntılı biçimde de kullanılabilir. “Bu üçü kalkup rahiblere geldi. Gördiler kim bunlar *kelime-i şهادet* getirürler. Bildiler ki bunların dini batıldır. Din, *Muhammed dinidir*.”¹²⁴

Kelime-i şهادet getirme esnasında parmak kaldırarak Allah'ın birliği de vurgulanabilir. “Evvel, Hakk Sübhane ve Te'ala'nın birliğine ve benim peygamberliğime iman getüresin. Melik, heman *parmak kaldırup kelime-i şهادet getirüp* Müsliman oldu.”¹²⁵

“Ya Resûl-ullah! Ne diyicek imana gelinür?’ Resûl-ullah eyitdi: ‘Eyit, Eşhedü-enla ilahe illallah ve eşhedü en Muhammedü’r Resûl-ullah, di.’ didi. Fi’l-hal *Hanife kelime-i şهادet getirüp Müsliman oldu*.¹²⁶

“Eyit ki ya Melik! On sekiz bin âlemde Tanrı birdir ve Muhammed hak peygamberdir, habibdir.” Melik-i Zengi, İmam-ı ‘Ali’den bu cevabı işitdi, katı avaz ile çağırdı, eyitdi: “Eşhedü-en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden ‘abduhu ve resuluhi.” didi.¹²⁷

Tekbir kılup Esselatü ve’sselam ‘aleyke ya Resûl-ullah, deyü hadimler deveyi minber önine çekdiler. Resûlullah, mübarek ridasıyla devenin başını örtüp, mübarek ayağı üzerine kadem-i şerifin koyup du’a eyledi. Ta kim deve söyleye. Bu sözi ‘ayan eyleye. Du’a dergâh-ı ‘izzetde kabul olup deve, izn-i Hakk ile lisana gelüp avazla: “Eşhedü enla ilahe illallahu ve eşhedü enla Muhammedü’r Resulallah.” didi. Resûl-ullah, eyitdi: “Ol Tanrı hakkı-çün on sekiz bin âlemi var eyledi. Anın ‘izzetine haber vir. Nereden gelüp, bu oğlan kimdir? Bu oğlan seni kande aldılar? Söyle.” didi.¹²⁸

¹²⁴ *Mu’cizâtü’l Nebi -‘Aleysi’s-selâm- Cengi*, s. 231.

¹²⁵ *Mu’cizâtü’l Nebi -‘Aleysi’s-selâm- Cengi*, s. 233.

¹²⁶ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı ‘Ali Kal’a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, s.145-146.

¹²⁷ *Tarih-i Kal’a-i Kan Hazret-i ‘Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 62.

¹²⁸ *Mu’cizâtü’l Nebi -‘Aleysi’s-selâm- Cengi*, s. 239

B. NAMAZ

Hız. Ali Cenklere'nde olay örgüsü içinde ezan okunur ve Müslümanlar, savaşa girmeden önce zaman zaman abdest alır, namaz kılarlar ki bu bir Müslümanın tabii davranışıdır. Bundan dolaydır ki İslami esaslar konusunda olduğu gibi namaz konusunda da teferruatlı bilgi verilmez. Cenknâmelerin sonunda, fetih gerçekleştikten sonra, dinin ahkâm ve adabı öğretilir. İslamiyete yeni giren insanlar bu konuda bilgilendirilirler. Bu sebeple de fetihten önce ve sonra namaz kılınarak iyi davranış özelliği sergilenir.

Hız. Ali Cenklere içinde namaz kavramı beş vakit olan *sabah* (subh-irte), *öğle*, *ikindi*, *akşam*, *yatsı* namazının haricinde ve *kaza*, *hacet* (dilek) ve şehidlerin arkasından kılınan *cenaze namazı* olmak üzere sekiz farklı şekilde karşımıza çıkar. "Agâh ol kim ben ol Muhammed'in ashablarındanım. *Günde beş vakit namazı* Muhammed ile kılarım."¹²⁹ "Bunlara *beş vakit namaz* öğretti."¹³⁰ "*Subh namazın* kılup tesbih okudılar"¹³¹ "Ta ki oldu. Bir nesne bulamadı. Lakin bu yol tağıldı. Bir ince yola düşdi. Şol kadar gitdi ki *öğle namazı vakti* oldu."¹³² "*Çün sabah oldu. Irte namazın* kılup tesbih okıdılar andan sonra emr oldu, yine atlanup silahlandılar."¹³³ "Ol dem, *ahşam* idi. İmam-ı 'Ali'nin ol gün *öğle ve ikindi namazları kazaya* kaldı."¹³⁴ "Yine içerü girdi. *Yatsu namazın* kıldı. Bir mikdar evradın okudu. Ba'dehu esvabıyla yatdı."¹³⁵ "Yüz elli adam şehid olmuş ol *şehidlerin namazın kılup*

¹²⁹ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, s. 45.

¹³⁰ *Mu'cizâtü'l Nebi -'Aleysi's-selâm- Cengi*, s. 232.

¹³¹ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, s. 118.

¹³² *Mu'cizâtü'l Nebi -'Aleysi's-selâm- Cengi*, s. 227.

¹³³ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, s. 5.

¹³⁴ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm-ı 'Ali Kal'a-yı Berber Bâ Zümur Ateşperest Cengi*, s. 142.

¹³⁵ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 40.

defn itdiler. Üzerlerine Kur'an okudular. Kahkaha mel'un dahi hisab eyledi. Tamam, yüz seksen altı bin kâfir kırılmış."¹³⁶

C. ORUÇ

Oruç, İslam'ın beş şartından biri olup farz-ı ayn'dır ve hicretin ikinci senesinde, Medine'de farz kılınmıştır. İslamiyet'e inanan insanların bedenleri ile yaptıkları bu ibadet, insanların nefislerini terbiye etmeleri için bir vasıta, bir takva vesilesidir. Hz. Ali Cenkleri içinde sadece *Hazâ Gazâvât-ı İmâm Hasan Cengi*'nde isim olarak karşımıza çıkan bu dini motif hakkında cenk anlatıcısı ya da musannif açıklama yapma gereği hissetmez. Müslüman olan kişilere dinin gereği olarak öğretilmesi söz konusudur. Gazavat-ı İmam Hasan Cengi'nde de Müslüman olmayan kişilerin oruç tuttuğu çoban tarafından Hz. Hasan'a söylenir. Lakin bu orucun dini inanç gereği mi yoksa başka bir nedenle mi tutulduğuna dair bir bilgi eser içinde okuyucuya verilmez. "Ey yiğit! Bunlar otuz tokuz gündür *oruc tutarlar*."¹³⁷

Çün Zeyne'l- 'Arab, bu ahvali beyan eyledi. Cumhur'un 'itikadı muhkem oldı; amma bu kal'aya Seb'a Kal'ası, dirlerdi. 'Azim kal'a idi. Çün Cumhur ve altı karındaşı ve halkı Müsliman olup şehzadeye muti' ve münkad oldılar. Namaz ve oruç her ne kim din-i İslam'a yarar var ise öğrendiler. Cumhur, şehzadeye gayet muhabbet idüp eyitdi.¹³⁸

Hz. Ali Yemame cenginde Yemen Taif iline gittiği zaman Ramazan ayıdır.

"Ramazan ayıydı hem ol zaman

¹³⁶ *Tarih-i Kal'a-i Kan Hazret-i 'Ali -Kerremallâhu Vechehu- Cengi*, s. 100.

¹³⁷ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm Hasan -Radiyahallâhu 'Anhu- Rabi' İbni Mâlik Cengi*, s. 216.

¹³⁸ *Hazâ Gazâvât-ı İmâm Hasan -Radiyahallâhu 'Anhu- Rabi' İbni Mâlik Cengi*, s. 207.

Turdu Seyyid katında oldu revân”¹³⁹

Yemâme cenginin Ramazan ayında başlatılması, oruç hakkında bilgi verilmesinin gayesini taşır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin henüz çoçukturlar ve yedi gün oruç tutarlar;

Çün yedi gün oldu oruç tutdılar

Zikr-i tesbihle her dün yatdılar”¹⁴⁰

D. HAC

Hız. Ali Cenknâmelerinde İslâmî ibadetlerden bir diğeri Hac farizasıdır. Cenknâmelerde hacca gidildiği, tavaf yapıldığı haccın farzlarını yerine getirildiği nakledilmektedir.

“Elli kez in varmışdım ben hacca

Çok tımar itdim yalnızcağ ve aca”¹⁴¹

Bu Cenknâmelerde amel ve ibadetler ile ilgili unsurlar olduğu gibi Hac ile ilgili unsurlara da rastlanmaktadır. Hacca gidiş *Yılanlı Kale Cengi*’nde şöyle açıklanır; Hanco Bey, Resulullah’ın hanedanına mensup olanları tanıyarak onlara fevkaled muhabbet ve hürmet göstermişti. Hız Ali’nin evlatlarından Muhammed Hanefi’nin birçok kerametine inanmış, iman getirmişti. Hanco, *üç defa hacca* gitmişti. Son gidişinde Medine’de altı ay kadar ikamet etmiştir.¹⁴² Ayrıca Hanco Bey, *keramet* olarak hacca giderek Muhammed Hanefi’yi orada görmüştür. Hanco Bey, uyumuş, rüyasında, *Tekrar hacca gitmişti. Hac sırasında o kalabalık arasında gözüne, süt gibi beyaz dişleri olan, başında yeşil sarıklı bir zat ilişmişti. Bu zatın Muhammed Hanefi olduğunu anlamıştı. Koşarak onun ayaklarına kapanmış, kendisinden kızı*

¹³⁹ *Yemâme Cengi*, s. 27.

¹⁴⁰ *Yemâme Cengi*, s. 70.

¹⁴¹ *Dâsitân-ı Kesik Baş*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, 122 beyit, s. 24.

¹⁴² *Yılanlı Kale Cengi*, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1956, s. 4.

Sarıçiçeği kurtarmasını istemiştir. Muhammed Hanefî onun bu yalvarmasına, gülümseyerek mukabele etmişti ve Ve hüve alâ külli şey'in kadir demiş, yürüyerek izzet ve vakar ile yürüyüvermişti. Hanko rüyasında titreye titreye uykudan uyanmıştı. Saf itikadıyla derhal secde-i rahmana kapanmıştı. Öyle bir sıtkı hulus ile medet, Ya Muhammed Hanefî, diye bağırmıştı ki, herkes etrafına toplanmıştı. Ama hiçbir kimseye bir şey söylememiş ve bunun üzerine Hanko, Ve hüve alâ külli şey'in kadir, ayetini okumuştur.¹⁴³

E. ZEKÂT

İslâmî ibadetler itibarıyla Cenknâmeler, özellikle inanç konularıyla ilgili göndermelerin yanında temel ibadetler itibarıyla da belirgin ve zengin bir muhteva arzeder. Hz. Ali Cenknâmelerinde İslâmî ibadetlerden bir diğeri de zekâttır. Sadaka ve zekât da Cenknâmelerde fakir insanlara yardım olarak görülmektedir.

“Çok zekât malından vir bunlara

Bir zaman nafaka olsun onlara”¹⁴⁴

Kaf kalesi cenginde Abdullah, Muhammed Hanefî'yi gördüğünde, şükrederek onun sayesinde, İslamiyetin nuruna kavuştuğunu söylemiş ve tekbir getirmiştir. Cihanbanu düşünlerinin olacağını duyunca Allah'a şükremiş, nişanlısı Abdullah sayesinde, batıl dinden kurtularak Hak dini kabul ettiğine sevinmişti. Ayrıca babasının bütün hazinesini fakir fukaraya dağıtmalarını söylemiştir. Bunu duyan Muhammed Hanefî bu cömertliğinin iman kuvvetiyle yapılabileceğine inanıyordu.¹⁴⁵

¹⁴³ *Yılanlı Kale Cengi*, s. 16.

¹⁴⁴ *Yemâme Cengi*, s. 81.

¹⁴⁵ *Kaf Kalesi Muhammed Hanefî Cenklere*, s. 60-61; *Kaf Kalesi Muhammed Hanefî Cenklere II*, s. 76.

SONUÇ

Türk tarihindeki cenknâme geleneği halk edebiyatı eserlerinde popüler hâle getirilmek suretiyle daha geniş kitlelere mal edilmek istenmiştir. Cenknâmelerde, bütün mezheplere eşit nazarla bakan bir din anlayışı öne çıkarılmak istenmiştir. Bu eserlerde Kur'an'daki emir ve yasaklar esas alınmış, taassuptan kurtulmak için mezhebî unsurlar dikkate alınmamıştır.

Cenknâmelerde, mezheplere göre değişmeyen ve hepsinin üzerinde birleştiği, Kur'an'ın emrine ve Peygamber'in Sünnetine dayanan asgari müştereklerden oluşan özgün bir Müslümanlık vardır. Bu eserlerde ön planda tutulan dinî motifler, bütün Müslümanların üzerinde ittifak ettiği inanç esaslarıdır. Yani bu Cenknâmeler, okunup da incelendiğinde, içinde yazıldığı kültürün mezhebî bir hüviyete sahip olduğu izlenimini vermemektedir.

Hız. Ali Cenknâmelerinde ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret inancını kapsayan temel İslâm inançlarının oldukça merkezi ve yerleşik konumda olduğunu gözlemek mümkündür. Uluhiyyet inancı, Peygamberlik inancı ve Hız. Ali sevgisi, Cenknâmelerde büyük bir yer tutar. Bunu yansıtan Cenknâmeler, insicamlı bir teolojiyi sürdüren ve mezhebî olmaktan çok tasavvufî ya da menkabevi birer özellik taşımaktadırlar.

Cenknâmeler, mezhebî unsurlar ön planda tutulmamasına rağmen, Sünnî anlayış yanında, diğer mezheplerden izler de taşımaktadır. Bu unsurların metinlere çeşitli şekillerde ve aynı olmayan tonlarda girdirildiği yalın bir okumayla bile taşımaktadır. Ancak Şîliğe ilişkin Oniki İmam inancı, tevellâ, teberâ, Kербela matemi ve benzeri unsurların Cenknâmelerde esaslı karşılıklarının olmadığını belirtmek gerekir. Bunlar daha çok kimi ritüellerin uygulamasında görülen ve duygusal yönü ağır basan yüzeysel yansımalarıdır. Meselâ Cenknâmelerde Ca'feriliğin önemli göstergelerinden biri olan muta nikâhının cevazı, namazların birleştirilmesi, abdestte ayakların meshi gibi hususların hiçbir

şekilde yer almadığı görülmektedir. Ayrıca Cenknâmelerde verilen bazı ibadetler Hanefî fihkına göre şekillenmiş olup, Ca'ferî fihkını çağrıştıracak herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla Hanefîlikle kıyaslandığında, Ca'ferîliğin etkilerinin daha yüzeysel olduğu ve bunların da değişik zümrelerin Cenknâmelere taşıdığı harici unsurlar olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Cenknâmelerin tesiri altında kaldıkları Şîî akidelerin, siyasi Şiilikten ayrı mistik, tasavvufî bir Şiilik olduğu söylenebilir. Genel olarak imamet, gaybet, rec'at, mehdilik, siyasi Şiiliğin Cenknâme metinlerinde karşılıklarını bulmak mümkün değildir. İnanç ve ibadet motiflerine baktığımızda, metinlerin bütünlüğü dikkate alındığında sonradan dâhil edildiğini söyleyebiliriz. Elimizdeki yazmalara baktığımızda, temel inanç ve ibadet esaslarının Şiilikle dolaylı dolaysız irtibatlandırabilecek bir bilgiye veya kabule tesadüf edilememektedir. Yine bu kısımda iman esasları arasında, ne Şiiliğin temel dinamiklerinden biri olan imamet anlayışına, ne de ibadetlerin şekil ve özünü ilgili Şîî anlayışa rastlamak mümkün değildir.